

О. В. КОЛГАН
(Слов'янськ, Україна)

ПРЕФІКСАЛЬНИЙ ТА ПРЕФІКСАЛЬНО-СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ГІРНИЧОЇ СПРАВИ

Ідеться про словотвірні особливості гірничих термінів, зокрема приділено увагу префіксальному та префіксально-суфіксальному способам творення термінів гірничої справи як найперспективнішим для подальшої розбудови гірничої терміносистеми. Визначено ступінь продуктивності окремих словотвірних типів у творенні термінів гірничої справи, проаналізовано їх за словотвірним значенням.

Ключові слова: термін, українська гірнича термінологія, термінологія гірничої справи.

За останнє десятиліття з'явилися фундаментальні дослідження, присвячені вивченню окремих термінологій (Н. О. Гимер, Т. О. Луковенко, Н. А. Цимбал, Д. П. Шапран, Н. О. Яценко та ін.). Сучасні вчені порушують й активно досліджують найрізноманітніші питання термінології. Особливе зацікавлення викликають словотвірні особливості термінів різних галузей. Так, словотвір окремих терміносистем в українському термінознавстві досліджували Л. В. Козак, Г. С. Онуфрієнко, Г. Ф. Ракшанова, Н. В. Руколянська та ін.

На жаль, словотвірний аспект української гірничої термінології сучасні лінгвісти вивчають рідше.

Тому метою статті є аналіз особливостей префіксального та префіксально-суфіксального способів творення української гірничої термінології.

Мета зумовлює виконання таких завдань: 1) визначити ступінь продуктивності окремих словотвірних типів у творенні термінів гірничої справи, проаналізувати їх за словотвірним значенням; 2) окреслити основні тенденції термінотворення українських гірничих термінів на сучасному етапі; 3) подати конкретні пропозиції щодо внормування української гірничої терміносистеми.

Актуальність статті зумовлена тим, що в ній зібрано й систематизовано малодосліджений шар лексики – українські гірничі терміни, вивчено їх словотвірні особливості.

Проведений аналіз мовного матеріалу показав, що серед 10 000 терміноодиниць більшість термінів гірничої справи утворено афіксальним способом. Взагалі, словотвірна номінація, за спостереженням Т. А. Журавльової, притаманна “для будь-якої галузі знань й у відсотковому вияві становить до 30 % від усієї кількості термінів” [1, с. 131]. Різновидом словотвірної

номінації є морфологічний спосіб словотворення (морфологічна деривація), яка полягає в тому, що нові слова утворюються поєднанням морфем із твірними основами. Цей спосіб найбільш продуктивний у гірничій термінології (3319). У ньому чільне місце посідає суфіксація. Саме “в морфологічній структурі слова-терміна, утвореного шляхом афіксації, органічно закладені основи структурної систематизації, які мають першочергове значення для термінології” [2, с. 121].

Префіксальний спосіб. Цей спосіб словотворення доволі продуктивний у гірничій термінології (183): *розвантажити, перевантажити, навантажити, вивантажити* ← *вантажити*; *підрізати, перерізати, надрізати, зрізати, відрізати* ← *різати*; *просвердлити, надсвердлити, висвердлити* ← *свердлити*; *підтягти, перетягти, затягти, відтягти* ← *тягти* тощо.

До продуктивних у гірничій термінології належать такі іменникові префікси: **ультра-** (*ультрамікромом* тощо); **мета-** (*метабенез, метациннабарит* і т.ін.); **суб-** (*субстанція*) та ін. Менш продуктивні префікси **анти-** (*антикліналь, антифриз* тощо) і **під-** (*підгрупа, підклас, підкреслити* й под.); малопродуктивними є префікси **супер-** (*суперконцентрат* і т.ін.), **ре-** (*рециркон* і под.) тощо, свідченням чого є обмежена кількість термінолексем із цими формантами.

Іменникові префікси, як відомо, виконують “два різновиди супровідно-предикатної функції – заміщення та конкретизації” [3, с. 25]. У термінології гірничої справи виразниками функції заміщення є префікси **анти-, ре-, під-, суб-, мета-**. Функцію конкретизації репрезентують префікси **над-, гіпер-, супер-, ультра-, гіпо-**. Вони сформували словотвірні типи різного ступеня продуктивності.

Словотвірний тип з префіксом **мета-** (20) у гірничій терміносистемі виражає словотвірне значення “положення між чимось”, руху в просторі чи часі, зміни, перетворення, переміщення, звільнення від чогось (*метаварисцит, метакристали, метасилікати, метаторберніт, метаурани, метацейнерит* і т.ін.).

Деривати словотвірного типу з префіксом **суб-** (20) передають словотвірне значення “підпорядкування, положення” чи неповноти вияву тих чи тих якостей, які є у твірній одиниці (*субгідрокальцит, субсилікати* тощо).

Словотвірний тип з префіксом **анти-** (18) виражає словотвірне значення протилежності тому, що названо твірним словом (*антивібратор, антиглаукофан, антипертит, антистебніт* і под.).

Деривати словотвірного типу з префіксом **під-** (17) визначають певні предмети і явища, підпорядковані тим, що названі твірною одиницею (*підгрупа, підповерх, підстанція, під'ярус* і т.ін.). Деривати цього типу співвідносні зі словотвірним типом з префіксом **суб-**.

Словотвірний тип з префіксом **ре-** (1) має значення протилежності, повторного виконання дії, відновлення того, що позначено твірною одиницею (*рециркон*).

Серед словотвірних типів, префікси яких виконують функцію конкретизації, найпродуктивнішим є словотвірний тип з префіксом **ультра-** (51), який виражає вищий (найвищий) ступінь того, що називає твірна оди-

ниця (*ультраабісаль, ультразвук, ультраметаморфізм, ультрамікроскоп, ультрамікротом, ультрафільтр* і под.).

Менш продуктивним є словотвірний тип з префіксом **супер-** (16), який так само, як і попередній, виражає вищий (найвищий) ступінь того, що називає твірна одиниця (*суперконцентрат, суперпозиція, суперфосфат* і т.ін.).

Деривати словотвірного типу з префіксом **над-** (14) позначають предмети і явища, більші за розміром, обсягом, масштабністю, ніж ті, що названі твірною одиницею (*надкомірка, надструктура* тощо).

Словотвірний тип з префіксом **гіпер-** (4) непродуктивний, є виразником вищого (найвищого) ступеня того, що називає твірна одиниця (*гіпербазити, гіпергенеза* та ін.).

Непродуктивним у гірничій термінології є словотвірний тип з префіксом **гіпо-** (1), що вказує на низький ступінь того, що називає твірна одиниця (*гіпосульфит*).

Префіксально-суфіксальний спосіб термінотворення. Цей спосіб є менш продуктивним у творенні гірничих термінів, ніж суфіксальний і префіксальний (112). Як відомо, для утворення слів префіксально-суфіксальним способом “використовується два типи афіксального оформлення: префікси й іменні суфікси; префікси і суфікси, які є наслідком фонетичних рефлексів кінцевого приголосного твірної основи” [4, с. 289]. До префіксально-суфіксальних термінів-іменників, утворених за допомогою префікса-прийменника та іменникового суфікса, належать: 1) іменники з префіксом **під-** і суфіксом **-ник** (25), що означають предмет, призначений перебувати під тим, на що вказує твірна іменникова основа: *підканатник, підрамник* і под. (цей тип найпродуктивніший); 2) іменники з префіксом **про-** і суфіксом **-ок** (20), що мають значення місця, простору, які розташовані безпосередньо між чимось, проходять крізь щось: *пропласток, прошарок* та ін.; 3) іменники з префіксом **на-** і суфіксом **-ник** (18), що називають предмети, які містяться чи призначені бути зверху того, що позначено твірною іменниковою основою: *наколінник, наконечник, налокітник* тощо; 4) іменники з префіксом **під-** і суфіксом **-ок** (16), що мають словотвірне значення предмета, розташованого нижче за той, на який вказує твірна іменникова основа: *підлапок* і т. ін.; 5) іменники з префіксом **за-** і суфіксом **-ок** (9), що є носіями значення місця, простору, які розташовані позаду того, що визначено твірною іменниковою основою: *закрилок* і под.; 6) іменники з префіксом **від-** і суфіксом **-ок** (2) є назвами певної частини того, що позначено твірною іменниковою основою: *віджилок, відсоток* тощо.

Власне префіксально-суфіксальним способом утворено порівняно небагато термінів-іменників, до того ж за малопродуктивними словотвірними типами. Основним є словотвірний тип із префіксом **пере-** та суфіксом **-ок** (19), що визначає місце, розташоване між чимось, чи те, що сполучає щось (*перешийок* і под.).

Два інші словотвірні типи непродуктивні, тому що за допомогою їхніх префіксально-суфіксальних пар утворено по одному терміну-іменнику. Це пари **су-** + **-ок** та **ви-** + **-ок**, що вказують на неповний вияв ознаки, поді-

бність до того, що названо твірною іменниковою основою, пор.: *вибалок, суглинок*.

Отже, префіксальний та префіксально-суфіксальний способи мають невисоку продуктивність у творенні термінів гірничої справи. Ураховуючи те, що гірнича термінологія є неусталеною, вимагає великої та ґрунтовної роботи з унормування й стандартизації, її дослідження на лінгвістичному рівні має велике практичне значення. Тому в перспективі – подальше вивчення словотвірного аспекту української гірничої термінології.

1. *Журавлѐва Т. А.* Особенности терминологической номинации: Монография. – Донецк: АООТ Торговый дом “Донбасс”, 1998. – 253 с.
2. *Панько Т. І.* Від терміна до системи. – Львів: Вища школа; Вид-во при Львів. ун-ті, 1979. – 147 с.
3. *Олексенко В. П.* Словотвірні категорії іменника: Автореф. ... докт. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т української мови НАН України. – К., 2002. – 36 с.
4. *Гнатюк Г. М., Городенська К. Г., Грищенко А. П.* та ін. Словотвір сучасної української літературної мови / Відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К.: Наук. думка, 1979. – 406 с.

O. V. Kolgan

PREFIXAL AND PREFIX-SUFFIXAL WORD-FORMATION OF MINING TERMS

The work studies the word building peculiarities of the mining terms, in particular the prefixal and prefix-suffixal ways of mining term formation as the most progressive for further development of the mining term system. The productivity of some word building types in mining term structure is studied and analyzed according to the word building meaning.

К е у в о р д : term, Ukrainian mining terminology, mining business terminology.